

JORDI BOLÒS I MASCLANS

L'EVOLUCIÓ DEL DOMINI DEL MONESTIR DE SANT LLORENÇ PROP BAGÀ DURANT ELS SEGLES IX-XII

Dans les fonds d'archives ecclésiastiques se montre en effet clairement, à partir du milieu du XIe siècle, la raréfaction progressive des actes de donation et leur remplacement par des titres d'acquisitions onéreuses ou par des pièces de procédure. Ce phénomène épousait la lente évolution du sentiment religieux, le recul du formalisme, la conscience de plus en plus nette que l'on pouvait sauver son âme autrement qu'en achetant le pardon divin. Mais il semble gouverné plus directement encore par la pénétration de l'instrument monétaire qui permettait d'offrir des valeurs moins précieuses que la terre, et par le souci des familles de mieux protéger leurs possessions (...). Commence le temps des procès, des tractations complexes où l'argent joue un rôle de plus en plus déterminant...

GEORGES DUBY, *Guerriers et paysans. VII-XII siècle. Premier essor de l'économie européenne* (Paris 1973), pàg. 193.

a) *Evolució del ritme de donacions fetes al monestir*

I. La primera notícia que tenim del monestir de Sant Llorenç de Bagà, o prop Bagà, és la que ens forneix un document de donació a aquest centre de l'any 898. Després d'aquesta primera data caldrà esperar cinquanta anys, fins el 948, perquè trobem una nova donació. ¿Quina és la causa d'aquest buit en la documentació que en l'actualitat es conserva? Segurament degueren existir alguns altres documents referents a aquesta època primerenca, tanmateix en l'actualitat són perduts.¹ Probablement hom pot creure que no n'hi degué haver una gran quantitat. No podem però afirmar res. Especialment les circumstàncies de l'aparició d'aquest monestir sempre més restaran inconegudes. De cert, l'únic que hom pot dir és que d'ençà, almenys, de l'any 898 i durant els cinquanta anys següents ja existia una comunitat de monjos establerta a la vall de Brocà.

1. Sabem, per exemple, que vers l'any 900 el monestir de sant Llorenç tenia diverses propietats a la zona d'Avià. Segurament no havien estat pas donades, totes elles, pel document que coneixem de l'any 898. Vegeu C. BARAUT, *Les actes de consagracions d'esglésies del bisbat d'Urgell (segles IX-XII)*, «Urgellia», I, p. 11-182.

II. A partir de la data de la segona donació conservada (948) fins al decenni en què es produí la consagració de l'església del monestir se succeïren per un seguit les donacions tant de particulars, en vida o a ran d'un testament, com les d'eclesiàstics, com, així mateix, les comtals. Sabem de l'existència de vint-i-vuit donacions, nou de les quals són dels comtes de Cerdanya-Besalú o de llurs familiars i una és del bisbe d'Urgell. Per la importància de les terres cedides cal que esmentem particularment la donació que féu el comte de Cerdanya Oliba Cabreta el 975, confirmació i ampliació d'una cessió feta el 966 pel seu germà Sunifred II. Les terres cedides, a la marca de Berga, comprenien una àmplia zona situada al sud de Cardona i a l'oest del Cardener, al volt del castell de Salo, entre les serres de Coaner i de Castelltallat i les serres de Pinós i d'Ardèvol.

Mereix una especial atenció el document que ens explica la dedicació, la consagració i la dotació de l'església de Sant Llorenç, realitzada el 21 de novembre de l'any 983. En aquesta data el comte Oliba de Cerdanya-Besalú, amb la seva muller i llurs tres fills, i diversos personatges laics i eclesiàstics engrossiren amb prop de quinze donacions el domini territorial del monestir. Així mateix, en aquest document, sembla que es varen confirmar totes les donacions fetes anteriorment: són esmentats prop de vuitanta indrets en els quals sant Llorenç hi tenia esglésies, vil·les, masos, terres, vinyes i diversos tipus de drets².

A l'església de Sant Miquel, molt propera de l'anterior i dependent del monestir, el 984, a ran de la seva consagració, a part de la delimitació de la zona que comprenia la nova parròquia, se li feren una dotzena de donacions.

Veiem doncs que amb poc menys de cinquanta anys el monestir de Sant Llorenç prop Bagà va passar a tenir un lloc important dins el conjunt de grans senyories laiques i eclesiàstiques del nostre país, especialment en la zona compresa dins el marc polític que representaven les terres que depenien dels comtes de Cerdanya. Al mateix temps que augmentava el seu domini territorial devia augmentar també la seva influència social i espiritual.

III. En observar la documentació que es conserva en l'actualitat, relacionada amb sant Llorenç, referent als cinquanta anys següents: aproximadament de l'any 985 fins al 1040, hom té la impressió que el monestir va entrar en una fase d'afermament, de consolidació. Les donacions de béns seents se succeïen regularment; en sabem l'existència de vint-i-una. Totes foren fetes per laics i per gent no lligada al món comtal. Només el darrer document d'aquesta

2. Un estudi comparatiu dels béns esmentats en l'acta de consagració de l'any 983 i dels béns lliurats al monestir en l'època anterior el publicarem en un llibre sobre sant Llorenç prop Bagà, que molt aviat serà editat per Artstudi edicions. La conclusió fonamental a que un hom ha arribat és que d'una part dels béns citats l'any 983, no s'ha conservat el document de donació. Això és així especialment en relació amb les propietats situades en les zones més allunyades del monestir.

fase (any 1038, B-222, C 297) és una donació per la qual els vescomtes de Cardona cedeixen setmanalment dues càrregues d'ase de sal. No sabem pas de cert quines raons hi pogué haver que justifiuessin aquesta manca de cessions per part de la casa comtal³. Hom pot pensar que fou una conseqüència dels enfrontaments que es produïren entre la comtessa regent Ermengarda (988-996) i el seu fill Guifre II (988-1035) d'una banda i els bisbes d'Urgell Salla i Ermengol, respectivament, de l'altra. No hem d'oblidar tampoc que la veritable causa pot molt ben ésser que més aviat calgui cercar-la en la situació del patrimoni dels comtes cerdans.

L'any 1018 el monestir comprà una propietat a la mateixa vall de Brocà. El 1035 es va produir un bescanvi de terres, entre la comunitat i un particular, que per les seves especials característiques ja estudiarem més endavant.

Tanmateix ja hi comencen a haver alguns problemes amb els quals la comunitat s'ha d'enfrontar. El 987 un representant de Sant Llorenç hagué de mantenir un plet amb el monestir de Sant Pere de Camprodon, davant del comte Oliba de Besalú-Cerdanya, per la possessió d'un bosc. El 1026 intervé novament com a part en un judici. Aquest cop ja contra un laic i per unes terres a la vall on hi ha situada la casa del monestir. Com s'esdevenia gairebé sempre, en aquella època, guanyà la part eclesiàstica.

IV. Entre l'any 1040 i l'any 1100 hom pot veure que hi hagué una lleugera davallada en el nombre de donacions fetes a la comunitat de Sant Llorenç. A partir d'aquestes dades, com veurem més endavant en estudiar altres aspectes, la documentació referent a aquest monestir és molt més variada: hom troba alguns documents d'establiment, un parell de plets, una cessió de la *villitatio* de la Cerdanya i del Conflent, etc. Es produïren, això no obstant, encara 19 donacions de propietats. Cal tenir present però que en set casos foren fetes a ran d'un testament (en 3 casos, dos l'any 1086 i un el 1096, de gent que se n'anava a Terra Santa), dos cops fou un clergue qui féu la cessió i un altre cop, novament, el comte de Cerdanya, ara Ramon Guifre I. Finalment cal remarcar que en una donació, la de l'any 1052 (B 251), es lliurà exactament la mateixa propietat que ja havia estat donada al monestir l'any 1024 (BC, caixa 2, perg. 3761), o sigui escassament 30 anys abans. Què havia passat amb la primera cessió? El fet que la comunitat perdés la relació amb una terra que era seva, si és que això és el que es produí, fou un fenomen gaire corrent? Val a dir

3. Hem de dir, però, que, segons un document de cap el 1040, sembla que el comte Guifre II de Cerdanya i el seu germà l'abat-bisbe Oliba feren donació de l'església de sant Climent de Vallcebre i de divuit masos a sant Llorenç prop Bagà, en una data indeterminada que E. Junyent creia que fou vers l'any 1003. Tanmateix, la domènica de sant Climent des de temps antics ja depenia del monestir de sant Llorenç: l'any 984 l'abat Sunifred la lliurà a la nova parròquia, dependent del monestir, de sant Miquel. Vegeu: Eduard JUNYENT, *El comtat de Berga en els segles X i XI* (Berga 1973²), 14; Cebrià BARAUT, *Op. cit.*, document 50, pàg. 125.

que la segona vegada que es realitzà la donació s'establí que calia donar anualment el mateix que s'havia acordat la primera vegada. Les úniques diferències són que el primer cop s'especificava en que havia de consistir el cens fix en espècie que calia cedir: un pernil o bé una certa quantitat de cera per valor de dos diners, a part de la tasca. El segon cop això no es diu pas i si que s'esmenta en canvi sobre quins conreus caldrà pagar la tasca: el blat, l'ordi i el sègol («ipsa tascha de froment et de ordeo et de segle»). De donacions de particulars, en vida, per tant, només n'hi hagué set. Una d'aquestes fou però molt important: un alou format de cinquanta peces de terra a la Cerdanya. Malgrat això, si ho comparem amb les quinze donacions realitzades en l'etapa anterior, en les mateixes condicions, veurem, solament observant el nombre, que ja som al començament d'una davallada.

V. Aquesta impressió és molt més forta si donem un cop d'ull als documents que ens han arribat del segle XII. Durant aquest segle gairebé hom podria dir que no hi va haver pas cap donació de laic, particular i en vida, i només dues a ran de dos testaments i una altra a conseqüència del lliurament per un matrimoni de llur fill al monestir. Certament podem retreure a aquesta afirmació l'existència de la cessió de l'església de Santa Maria de Falgars, el 1120 (B 433), per part d'uns particulars, això sí tota condicions molt estrictes. També podem dir que el 1171 (B 571) es va produir una donació d'un mas a Molnell, a la vall de Bagà, i el retorn d'unes terres de la Cerdanya, prop de Bor, que el pare del donador havia obtingut de l'abat de Sant Llorenç, no s'explica pas en quines condicions. Tanmateix la comunitat per a rebre tot això hagué de lliurar 100 sous a Berenguera, muller del donador. Es conserva, així mateix, al llibre 801 de Monacals d'Hisenda de l'Arxiu de la Corona d'Aragó un resum d'un document de donació, realitzada potser l'any 1138. Assegurar aquesta data és molt difícil.

Durant aquests anys hi hagué una donació comtal a la Cerdanya (1109, C 295), a ran d'una reunió de nobles. Poc abans, el 1106 (B 389), un sacerdot deixà al monestir les seves terres situades a la vall de Brocà. El 1191 (C 228) el vescomte de Cardona Guillem i la seva muller Geraldà feren una nova donació al monestir de dues càrregues de sal setmanals. Aquest cop però es detallava que només es realitzaria mentre n'hi hagués: «dum sale currerit et venderit in arenario Cardonae». Per fer aquesta cessió i per a posar sota llur «tutela et defensione» tant el transport d'aquesta sal com el propi monestir, tot i dir els vescomtes que tot això ho feien per a remei de llurs ànimes i de les de llurs parents, reberen del cenobi 40 sous de moneda de Barcelona. No podem pas saber si aquestes dues càrregues de sal cal afegir-les a les cedides el 1038 o si més aviat cal pensar que es tracta de renovar o de posar al dia l'anterior donació.

Durant aquest segle fa la impressió que la comunitat monàstica pledejà intensament contra diversos personatges importants de la zona que li volien

pendre terres i drets. Va guanyar cinc judicis. Tanmateix, ara ja en cap cas no rebé compensació d'aquells que havien anat contra una carta de donació, ans més aviat, amb l'acord del comte i dels jutges, hagué de lliurar una quantitat als que foren obligats d'evacuar, tot i que es digui, com es fa en el plet de 1130 (B 458), que la donen «per amorem» i no pas «per rectum». En aquest cas el monestir va cedir 120 sous de moneda de Barcelona i en un altre cas donà, per tal que es produís l'evacuació, 10 sous i un cavall (any 1129, B 453).

Per cloure aquest apartat hem d'esmentar dos interessants documents. Pel primer, de 1112, sabem que la comunitat renuncia a les pretensions de rebre dels habitants d'un mas i de llurs descendents «ipsas presentas et operas et omnia exigua». Es conformen amb un cens en espècie compost per un pernil de tres argenços, dues gallines, quatre fogaces i dues *kanades* de vi. No resten afectats els deures que aquests pagesos tenien envers sant Climent (de Vallcebre?) i el batlle. Per l'altre document, ja del 1200, l'abat i la comunitat de sant Llorenç cediren al monestir de Santes Creus, en qualitat de donació, tot el que tenien a la plana del torrent de Mullapà (situada entre Sant Llorenç i Bagà) que «acquisistis a Raimundo Gaucerandi, excepto decimo». També «omnia querimonias et damationes». Com a caritat reben a canvi un pollí i cinc muigs de civada, segons la mesura de Gavarrós:

b) *Repartiment geogràfic de les terres que varen passar a dependre de sant Llorenç*

El monestir de Sant Llorenç prop Bagà, situat a l'alta conca del Llobregat i envoltat de muntanyes, havia de tenir com a zona natural d'expansió del seu domini territorial la vall d'aquest riu. La primera donació que fou feta al cenobi, de la que ens en queda testimoni, es troba precisament en aquesta direcció sud: unes terres situades no pas gaire lluny de Berga. Tanmateix, el fet d'estar establerta la casa del dit monestir dins el comtat de Cerdanya féu que gran nombre de propietats que varen passar a dependre'n, a ran de successives donacions, fossin situades al nord, a l'altra banda de la serra de Cadí. Per acabar, naturalment, una part molt important de les terres de sant Llorenç s'estengueren al llarg de la fondalada formada per la conca del Bastareny i per la de l'alt Llobregat o vall de Lillet. En el centre d'aquesta zona, que els documents anomenen vall de Brocà, hi havia la casa del monestir i la seva església, consagrada, ja n'hem parlat més amunt, solemnement el 983.

I. Com acabem de dir, per una carta d'almoïna, l'any 898 es cedí a sant Llorenç unes propietats a Miralles, dins el *pagus* de Berga, poc més al nord del lloc on hi ha aquesta població.

II. Entre els anys 945 i 985, època de clara expansió, tingueren força

importància les donacions fetes a la vall de Brocà (unes 9). També n'hi hagueren, segurament en gairebé igual nombre (en coneixem 9 també), a la Cerdanya, tant a la zona que els documents anomenen *pagus* de Talló (que correspon força aproximadament a l'actual comarca de la Baixa Cerdanya) com al *pagus* de Llívia (que equivalia més o menys a la part de la plana cerdana en l'actualitat en mans de l'Estat francès). Hi hagué així mateix, probablement, un nombre força igual de donacions en el que en aquesta època ja s'anomena comtat de Berga (cal tenir present que la vall de Brocà pertanyia al comtat de Cerdanya). Palesadora de l'expansió del monestir, de l'extensió del seu radi d'influència, fou la donació que es va produir el 955 d'unes vinyes dins l'anomenat comtat de Manresa i també la cessió que féu Mir, comte de Besalú i bisbe de Girona, el 979, en el seu testament, d'un alou i d'unes esglésies al comtat de Besalú.

Hem deixat de banda, expressament, tant les donacions produïdes a ran de la consagració de sant Llorenç, com les que es varen realitzar un any més tard a conseqüència de la consagració de l'església de sant Miquel. En aquesta darrera cerimònia es feren una sèrie de cessions a la vall de Brocà i al comtat de Berga.

En el moment de la consagració de l'església del monestir el comte i alguns magnats que assistiren a la cerimònia varen fer importants donacions, tant al Berguedà com també a Cerdanya, al Conflent, al Rosselló i a Bages. Les propietats confirmades en aquesta data eren situades sobretot a les terres on hem considerat que hi havia el nucli del domini monàstic: l'alt i el baix Berguedà i Cerdanya. Podem saber però, malgrat que no s'hagi conservat gairebé cap document de donació en aquestes zones, que també hi havia hagut força lliuraments de béns immobles al comtat de Manresa i que el monestir tenia, així mateix, terres, fins i tot, al comtat de Barcelona i al Conflent, al Ripollès, al Vallespir i als comtats de Besalú i d'Osona.

III. Quan entrem en aquesta nova fase que podem situar entre els anys 985 i 1040, que es caracteritza, com ja hem declarat, per l'afermament en detriment de l'expansió, hom pot veure que passen a tenir un lloc primordial els documents que fan referència a la vall de Brocà. Relacionats amb aquesta vall n'hi ha 14 (un dels quals és tanmateix un plet) enfront només quatre que n'estan amb la Cerdanya i tan sols també quatre amb la resta del Berguedà i un amb la zona de Manresa. Com ja hem dit, el ritme de donacions encara es va mantenir durant aquesta època.

IV. L'any 1043 es va produir per primer cop, o almenys és la data del document més antic que es conserva que en faci referència, un fet molt important. El monestir va donar la *villicatio* dels honors que tenia a la Cerdanya i al Conflent a un tal Arnau Guillem d'Orús, a canvi d'alguns serveis de transport i de la defensa de les terres encarregades. Per la seva gestió Arnau Guillem rebia una onzena part de les collites i un tant fix per cada mas, per cada borda i per cada home amb cavalcadura. En relació amb el vi fa l'efecte que s'establí

que es podia quedar dos quinals de vi pur en cada un dels dos masos que tenia. La resta de la producció havia d'intentar de vendre-la a les tavernes. Tot allò que no pogués ésser venut romania per a les necessitats del monestir.

De les 19 donacions realitzades durant aquests anys set i una part d'una altra són de terres de la vall de Brocà, 4 més de propietaris de la resta del Berguedà (una és però repetició) i, tot i la *villicatio*, 7 i la part restant de la suara esmentada són fetes a la Cerdanya.

V. Finalment, durant el segle XII, malgrat que la donació comtal de 1109 fos d'una terra a la Cerdanya, i tot i que l'església de Falgars de fet és al de fora de la vall de Bagà o de Lillet, encara que immediatament propera a aquesta, hom veu una certa tendència que una part important dels documents siguin relacionats amb propietats de la vall on hi ha establert el monestir. El 1129 (B 456) es repetí el contracte de *villicatio* en relació amb les honors que sant Llorenç tenia a la Cerdanya i al Conflent. Tot i que l'encarregat fos una altra personal, les condicions del pacte foren pràcticament iguals a les establertes el 1043.

c) *Evolució de les relacions entre el monestir i els qui tenien les terres al llarg d'aquests segles*

En aquest apartat intentarem principalment de veure quina evolució varen seguir les relacions entre el monestir, que tenia el domini directe de les seves terres, i els qui es feien responsables de treballar-les, pagesos en llur major part, que gaudien del domini útil. A aquesta situació s'hi podia arribar o bé després de la cessió del domini directe d'una propietat al monestir o bé a ran de la donació del domini útil per part del monestir a uns pagesos. En tots dos casos se solia signar un pacte entre ambdues parts, pel qual aquells que gaudien de l'usdefruit es comprometien a cedir un cens parciari o, en algun cas, fix o sovint mixt, a la casa monàstica. En l'estudi de les característiques específiques de cada un d'aquests pactes és on ens sembla que es podrà veure més ben reflectida l'evolució de la situació real del monestir de Sant Llorenç prop Bagà i més concretament la del seu domini territorial.

I. En el document de donació de 898 no s'establí pas cap tipus de pacte entre el monestir i el donador. És, certament, massa poc un document per a poder establir cap conclusió per a aquesta època.

II. De l'any 945 fins a l'any 985 veiem que en un cert tant per cent de les donacions no comtals fetes al monestir tant per laics com per clergues, hi ha el que els mateixos documents anomenen un pacte (*pactum*, en alguns casos també *conventum* o *rationis*). En sis de les divuit donacions ni comtals ni episcopals s'estableix per als donadors el dret de conservar el domini útil de les terres que han cedit a sant Llorenç, a canvi però de donar-li la *tasca*. La

tasca representava, segons sembla, una onzena part de la collita. En un cas (document del 954), el primer cop que surt esmentada la tasca, es diu sobre què s'estableix aquesta obligació de cedir-ne una part: sobre el forment (o sigui el que actualment anomenem blat), l'ordi, el sègol i el vi. Només en un altre document, de 1052, relacionat també amb unes terres de l'alt Berguedà, se'ns tornarà a dir sobre què es donava la tasca. En aquest cas només forment, ordi i sègol.

En dos documents, del 959 i del 964, s'estableix que el pacte només es mantindrà mentre visquin els donadors. En el document de 973 ja es diu que continuarà el mateix pacte també durant la vida dels successors dels qui han lliurat llurs propietats. En una altra acta de cessió d'aquest mateix any (B 42) veiem un fet que més endavant serà força normal: a l'hora d'establir el pagament del cens se separa l'alou dels llocs d'habitatge. Per l'alou s'establí que caldria pagar la tasca, cens parciari i per tant mòbil, per a les cases un cens fix i determinat, en aquest cas dos sesters d'ordi. En un document de donació d'un prevere, de l'any 981, hom veu que aquest es va comprometre a donar anyalment, mentre visqués, l'agrer (*agrarium*) a sant Llorenç. Aquest serà l'únic cop que trobarem aquest tipus de pacte durant els segles que estudiem. Un altre cas particular el trobem en una donació també del 973 (M 3) en la qual s'estableix que mentre els que cedeixen les propietats només hauran de donar la tasca, llurs fills ja tindran l'obligació de lliurar el *redditum* de l'alou.

Hem de dir que, desgraciadament, d'alguns documents, sobretot d'èpoques posteriors, només en conservem un breu resum. En aquests registres sols se solen esmentar els elements més essencials i no s'hi diu gairebé mai si hi havia un pacte o no.

III. De l'any 985 al 1040 hom troba que en totes les donacions, de les que es conserva el document íntegrament, hi ha un pacte establert en el moment de la cessió. En llur part més important aquests convenis impliquen la donació de la tasca anual. En diversos casos hom troba, això no obstant, que s'imposa, com ja hem vist més amunt en un cas, un tant addicional. En el document BC, caixa 2, perg. 3761, del 1024, veiem que a més a més de la tasca cal que els qui han cedit la propietat donin «perna I de argencios II» o en cas que no puguin «cera I de argencios II». En B 190 (1035) hom hi llegeix un cens semblant: la tasca i un pernill per valor de dos argenços. En el document B 189, redactat immediatament després de l'anterior, s'establí que els donadors i llur posteritat havien de lliurar pel gaudi del domini útil d'un alou la tasca i per l'ús de la casa (el mot *maso* potser no incloïa només la casa ans també les seves dependències i alguns horts, vergers i camps immediats) un sester de bon blat («s. I de annonaa»). Cal dir que aquests dos darrers documents que acabem de comentar formaven de fet una unitat: era un bescanvi. Pel primer document el monestir cedí el domini útil d'un alou a canvi d'un altre alou i de «VI solidatas». A la donació d'aquest segon alou fa referència l'altre

document. Els donadors de les terres que hi són cedides mantenen el gaudi de llurs fruits.

De moment, aquest intercanvi devia ésser un bon negoci per als pagesos donadors del domini directe de llur alou al monestir; passaren a posseir la propietat útil de tots dos alous. La situació, però, fa l'efecte que força aviat va començar a empitjorar per als hereus d'aquests pagesos. Ja que en parlem podem aprofitar-ho per a dir que en el segon d'aquests pergamins de fet ja no diu pas «*ipsa tasca*». Encara que hom pot veure que aquests mots hi eren, en l'actualitat hi ha escrit «*ipsum quart*». Aquest canvi que degué ésser realitzat un cert temps després, potser no gaire, ja l'hem trobat, també, en una carta de donació del 1016 on es veu palesament l'operació realitzada damunt del pergami.

En general, tot i que es digui algun cop que caldrà donar la tasca sobre el vi (C 62 de 954, B 115 de 1011 o també com a confirmació d'un pacte anterior en B 345 de 1085) sembla que hi ha una tendència a establir, fins i tot quan els tractes són bons, proporcions més altes. Hi ha una certa reticència a aplegar sota les mateixes condicions els censos que cal pagar pels cereals i els que cal pagar per la vinya. En el document BC 3763 del 1003 els marmessors, en una donació testamentària, establiren que els hereus del difunt i llurs descendents havien de conservar l'usdefruit d'una vinya però que haurien de cedir «*ipsa medietate*» de la collita al monestir, tota vegada que aquest en devia ésser el propietari.

Per acabar podem dir que només hem trobat un cop durant tota aquesta època que es prefereixi en el pacte el pagament d'un cens fix i no pas parciari: en el document B 173 del 1031. En aquest cas, pel conveni els pagesos s'obliguen a fer en tant que cens «*servicium libras IV de cera vel sum precium*».

IV. En aquesta fase de l'evolució del monestir, que hem limitat més o menys arbitràriament entre els anys 1040 i 1100, hom veu, per un cantó, que es varen conservar les antigues formes del pacte. Al mateix temps, però, en varen començar a aparèixer algunes de noves força més dolentes per als donadors.

En el pacte del document B 345 de 1085 s'establí que els donadors han de lliurar la tasca mentre visquin, pel fet de gaudir del domini útil. En els documents C 294 (1050) i B 347 (1086) es convenen unes condicions iguals a les que trobem en el document suara esmentat. Hom pot veure però que hi ha cada cop més, en aquesta nova època, una tendència a limitar aquestes bones condicions als casos en que només afecten a la vida del donadors.

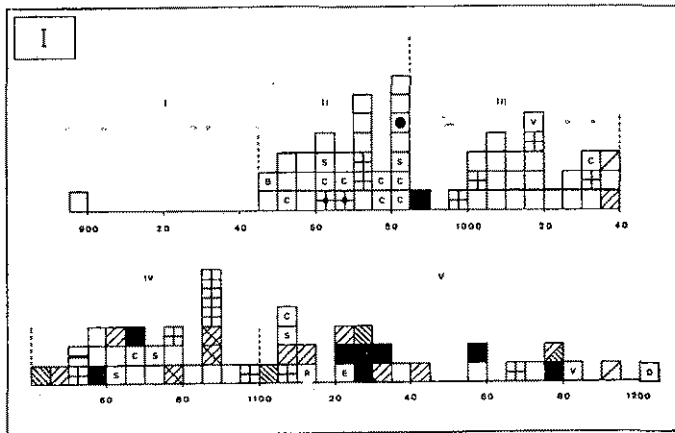
En molts altres casos, com ja hem esmentat, es fa una diferenciació a l'hora de donar el cens entre l'alou, pel qual hom ha de pagar la tasca, i el lloc d'habitatge (*mas*, *casas* o *kasa*) pel qual queden establertes certes quantitats fixes anyals: per un «*mas*» quelcom per valor de tres argenços o, en un altre cas, «*caponos II*», per unes «*casas*» «*perna I valente argencios II*» o per una «*kasa*»

QUADRES

I	□ ₁	▨ ₂	■ ₃	□ ₄	▩ ₅	▧ ₆	▦ ₇	▨ ₈	▩ ₉	▨ ₁₀	□ ₁₁
	▩ ₁₂	□ ₁₃	▩ ₁₄	▨ ₁₅	■ ₁₆						
II	■ ₁	□ ₂	▩ ₃	▨ ₄	▩ ₅	▧ ₆	▦ ₇	■ ₈			
III	□ ₁	■ ₂	▨ ₃	▩ ₄	▩ ₅	▧ ₆	▦ ₇	▩ ₈	▩ ₉	▩ ₁₀	▩ ₁₁
	▩ ₁₂	▦ ₁₃	▩ ₁₄								

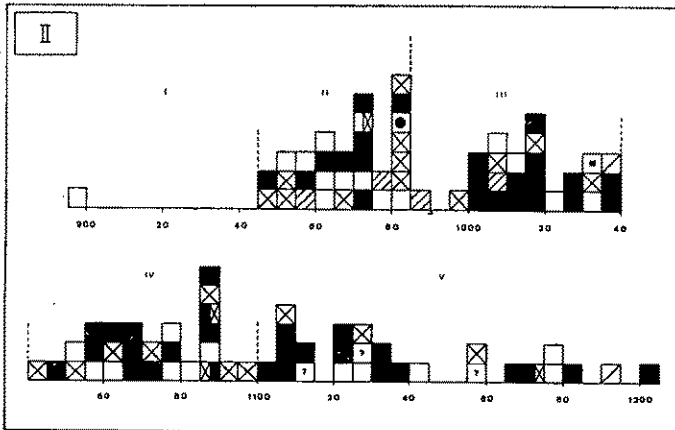
Taula dels signes utilitzats en la confecció dels tres quadres següents. El sentit de cada un dels quadrets resta explicat, a continuació de la gràfica, en la numeració que la segueix.

I. — Característiques de la documentació del monestir de Sant Llorenç prop Bagà:

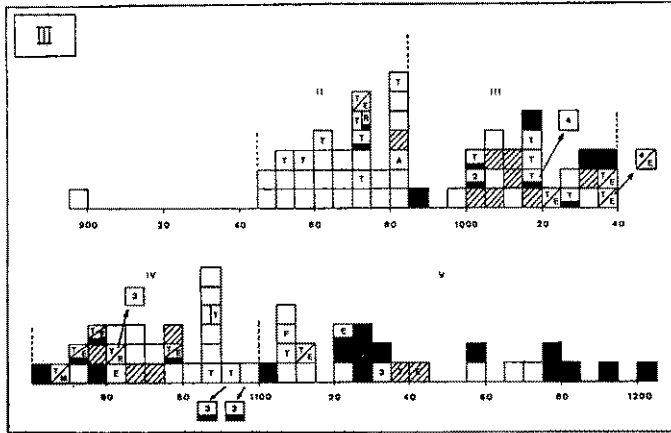
- 1) donació al monestir
- 2) establiment del monestir
- 3) plet
- 4) donació comtal
- 5) donació esmentada en un testament
- 6) donació d'una església
- 7) donació feta per sacerdot
- 8) cessió d'una *villicatio* o d'un cens per part de Sant Llorenç
- 9) el monestir renuncia a uns drets o a unes propietats
- 10) donació de sal
- 11) venda al monestir d'una propietat
- 12) donació feta per segon cop d'una propietat ja cedida
- 13) donació episcopal
- 14) el monestir dóna una propietat
- 15) donació o venda d'una terra que pertany al monestir
- 16) acta de consagració i dotació de Sant Llorenç prop Bagà.

II. — Localització de les propietats esmentades en la documentació de Sant Llorenç:

- 1) vall de Brocà (comprenia també la vall de l'Eina o de Saldes)
- 2) comtat de Berga
- 3) comtat de Cerdanya
- 4) altres comtats
- 5) donació de sal de Cardona
- 6) donació en metàl·lic
- 7) localització dubtosa
- 8) acta de consagració i dotació de Sant Llorenç

III. — Diferents tipus de pactes establerts entre el monestir i els homes que tenien les seves terres:

- 1) document de donació o d'establiment
- 2) document que no és ni una donació ni un establiment
- 3) document del qual només es conserva un resum
- 4) pacte pel qual els pagesos es comprometen a donar la tasca
- 5) en el pacte s'estableix que cal donar el *redditum*
- 6) en el pacte s'estableix un cens en espècie
- 7) en el pacte s'estableix el pagament de l'agrer
- 9) en el pacte s'estableix el lliurament d'*ipsa medietate*
- 9) en el pacte s'estableix el lliurament d'un terç dels fruits
- 10) hom troba esmentat que cal lliurar el quart
- 11) en el pacte s'estableix un cens en metàl·lic
- 12) s'estableixen condicions especials
- 13) el donador té la terra cedida com a *fevum* del monestir
- 14) el pacte afecta també els descendents dels donadors.

Amb una sageta i un quadre exterior indiquem que el pacte estableix que les condicions seran diferents per als descendents dels donadors (un terç) o bé indiquem que posteriorment al pacte el pergami ha estat modificat (pas de la tasca al quart).

un sester d'ordi (documents B 276, M 9, C 316 i B 304 respectivament).

En el darrer document s'especifica prou clarament, en les condicions establertes pels donadors, que el pacte no pot ésser canviat ni durant llur vida ni durant la de llur posteritat. El simple fet que calguí remarcar-ho tant ja ens hauria de fer malfiar i pensar en l'existència d'una transformació en el tipus de cens que han de donar els pagesos lliures que treballaven les terres del monestir. El document C 310 de 1094 ja ens exposa clarament aquesta mutació de les condicions del pacte que segurament es produïa d'una forma més o menys generalitzada durant aquesta època. En aquest cas concret l'empitjorament per als qui treballaven la terra fou prou net: els donadors només havien de cedir anualment la tasca, tanmateix llurs descendents ja haurien de donar segons el contracte una tercera part dels beneficis (*tertio*). En la donació testamentària M 13 del 1096 s'establien unes disposicions semblants. Podem doncs concloure que en aquestes dates hi havia una forta tendència a transformar la cessió de la tasca (probablement encara l'onzè) en el lliurament de l'agrèr, d'un terç dels beneficis, en els casos que acabem de veure, o també, segurament en altres circumstàncies, d'una quarta part de les collites.

Del document del 1052 (B 251) ja n'hem parlat més amunt. Es tracta de la donació d'un alou que ja havia estat anteriorment (el 1024) cedit al monestir.

En aquests anys que ara estudiem varen aparèixer ja diversos casos d'una nova forma de pacte entre el monestir i aquells qui han de treballar la terra. Algunes terres de sant Llorenç, morts ja els primers donadors amb els quals s'havia establert el pacte a ran de la cessió, o llurs descendents, sembla que havien quedat sense treballar. Els nous contractes que calgué establir tenien doncs una finalitat ben clara: conrear les terres, edificar-les com diuen els documents. En alguns casos la situació devia haver decaïgut tant que fins i tot s'hi diu que calia construir, o reconstruir, ells llocs d'habitatge. Com ja hem vist, per aquests contractes d'establiment es concendia el domini útil als qui es comprometien a conrear els camps i lliurar la tasca o un cens fix preestablert. Generalment era condició indispensable el pagament d'una quantitat monetària d'entrada.

El primer cas que trobem cronològicament de cessió de domini útil per part del monestir ja l'hem citat més amunt. Queda tanmateix deformat perquè es tracta d'un intercanvi. El monestir el 1035 dóna un alou a canvi d'un altre alou. Renuncia al domini útil del que rep però no pas, de fet, al domini directe del que pretesament cedeix.

En totes les actes de cessió del domini útil sembla que s'hi reflecteix una cerimònia solemne de donació on hi ha d'intervenir l'abat i tota la comunitat, la major part dels membres de la qual signen el pergami. Malgrat això, de fet, era un simple contracte. El 1046 (B 276) trobem un nou cas d'establiment, de cessió del domini útil. La terra donada es troba situada a la mateixa vall de

Brocà, al capdamunt, prop del Cadí. Cal que diguem però que encara aquesta vegada sembla més una confirmació d'un antic pacte realitzat amb el pare del que ara rep la terra de la comunitat monàstica. L'alou s'especifica que va arribar al monestir per donació d'un tal Oliba «genitori tui», del beneficiat pel contracte. La comunitat li ho dóna per edificar, regir i plantar, a canvi però de «II aureos» que el monestir esmerçà en la redempció d'un captiu i que de fet representaren l'entrada. El pacte establí que calia pagar la tasca per l'alou i quelcom, ens sembla per la valor de tres argenços, pel «mas». Per acabar s'establí, com s'estableix en tots els documents d'aquest tipus, que els beneficiats pel contracte d'establiment no tenien pas dret de vendre ni d'alienar sense el permís de la comunitat, ni tampoc se'ls permetia que poguessin passar a dependre d'un altre senyor.

L'any 1064 (B 292) trobem un altre document de donació del domini útil d'una terra, aquest cop situada molt a prop del monestir. És força interessant. La terra cedida pel monestir són «duas ioverias» situades a la vall de Brocà, dessora l'indret d'aquest nom. La comunitat vol que es treballin. Ha de confessar però que «non potuimus invenire hominum qui voluisset stare in unaquemque ex illis». Degut a aquest fet, continua dient el document, varen haver de convertir els monjos les dues jовades en una sola parcel·la. Qui rep la propietat és un prevere anomenat *Speraindeo* i la seva posteritat, especialment els seus dos gendres. Evidentment sorprèn el fet que trobem unes terres situades tan a prop del monestir i en la part més bona de la vall que no són pas treballades. Atenua aquesta primera impressió el fet de veure que el dit prevere ha de donar una important entrada per a adquirir el domini útil: «decem aureos» i quatre muigs de blat que, segons afirma l'acta de cessió, foren invertits per l'abat i els monjos en les necessitats del lloc i en els seus habitants. El pacte en aquest cas és força més complicat. De blat, de vi i d'ordi, els qui rebin les terres n'hauran de donar la meitat de la producció a la comunitat. Aquesta posarà, això no obstant, la meitat de les llavors. En relació amb els altres cereus n'hauran de lliurar al monestir només la quarta part. Així mateix s'establí que anualment havien de vendre «kinals II de vi et kanades IIII per modios VI de cibaria»⁴.

D'aquesta mateixa època (1085) trobem un document (B 351) segons el qual un sacerdot *Esperaindeo* (pot ésser que es tracti de la mateixa persona) dóna a un matrimoni la part que li correspon d'una vinya que ell ha plantat dins una peça de terra de sant Llorenç.

Per cloure aquest punt podem dir que pel document B 334 sabem que es va produir l'any 1077 la donació a un tal Guilabert, per part d'un matri-

4. Serra i Vilaró, segurament degut a la font que utilitzava, escriu erròniament «ber-nals» i «beanadras» (Joan SERRA, *Baronies de Pinós i Mataplana. Investigació als seus arxius*, III (Barcelona 1950), 103).

moni, del domini útil d'un alou que tenien pel monestir de sant Llorenç a santa Maria de Vilosiu. No s'especifica però ni les condicions que hi va haver entre ells ni les que hi havia amb el monestir.

V. Durant el segle XII, com ja hem vist, hi hagueren molts plets. El monestir fa l'efecte que es troba en una societat menys disposada a servir-lo i on els homes poderosos, que segurament han augmentat llur poder en la darrera època, no tenen pas gaire inconvenient d'enfrontar-s'hi. Els qui planten cara al monestir i volen prendre-li algunes terres, que molts cops havien pertenescut a algun familiar llur, tot i no guanyar pas els plets tampoc no hi solen perdre res, ans més aviat sovint el contrari.

L'any 1100 la comunitat concedí a un tal *Febernad* un cens i una tasca, que era donada per un tercer per tenir unes terres situades a la vall de Brocà, a canvi que passés a ésser home del monestir i es comprometés a deixar-li durant vuit dies a l'any un cavall i un mul. Cal veure que dins el document s'establí també que les propietats del beneficiat pel contracte havien de passar, en morir aquest, al monestir. No fou pas, per tant, un mal negoci per part de la comunitat. Tot i això hom pot intuir l'existència, darrere de totes aquestes cessions de drets de cobrar censos, d'un desig, per part dels monjos, de deixar de dur personalment les terres, de trencar el contacte directe amb la gent que treballava per al monestir. El 1129, com ja hem esmentat en parlar del que és possible que fos el primer contracte de *villicatio*, se'n va establir un de nou també en relació amb les propietats que sant Llorenç tenia a la Cerdanya i al Conflent.

L'any 1176 la comunitat féu un pacte amb un home del monestir i amb la seva muller (B 489). Per un cantó s'hi establí que aquest passés a ésser «noster laborator», o sigui del monestir, tant de les terres, els camps, com de les vinyes de la domenja («in ipsa nostra dominatura») de Sant Climent de Vallcebre (cedida el 974 pel monestir a l'església de sant Miquel). En aquest lloc, la domenja monàstica, o sigui la terra de reserva, hi han de romandre i han de tenir tot el que s'hi produeixi al servei del monestir («et ibi manent et abeant omnia quem illi Deus dederit ad servicium sancti Laurentii»). Per una altra banda el dit home del monestir passava a ésser procurador de l'honor del monestir de Vallcebre. En relació amb aquesta ha de tenir els mateixos «usaticos» que hi tenia un tal Ponç Seniofred, difunt. D'aquesta procuradoria, també anomenada batllia (*ipsa bajulia*), en podia treure tot ço que pertany a un procurador del monestir, feta excepció del redelme (*redemium*) dels explets. Val a dir que per obtenir aquesta procuradoria en Bernat i la seva muller Ermessèn hagueren de donar a Sant Llorenç prop Bagà, en condició d'entrada, 230 sous. S'establí així mateix que, en morir, l'honor retornaria al monestir.

Com hom ja pot haver vist una de les preocupacions que guiava el monestir en aquests anys era la de no permetre l'abandonament de les seves ter-

res. En aquest mateix contracte que acabem d'esmentar s'establia, en relació amb la domenja, que fidelment calia que la treballessin i que hi construïssin cases (*mansiones*) i que hi romanguessin.

En tres dels cinc contractes d'establiment que fa la comunitat durant aquest segle s'hi concreta expresament la necessitat d'edificar, de treballar el terreny. En el document B 433 de 1124 s'especifica en relació amb un alou «ut bene et obtime laboretis et femoretis et reedificetis et domos construatis et ibi maneat».

En aquest cas s'establia que els qui gaudien de l'usdefruit havien de lliurar anualment un cens (*sensum*) fix al monestir de «modio de ordi I et alio de civada ad mesuram cerdana et perna I de argencios II et gallines II et fogaces II». En un document d'establiment una mica anterior (B 413 del 1113) trobem que per un cantó per les terres i vinyes han de donar la tasca i per l'altre pel «mas», en qualitat de cens (*censum*), un pernil de dos argenços, dues gallines, dues fogaces i quatre «quarters» de vi i dos sesters de civada. És concreta també que els donen el *mansum* (en el mateix sentit que abans o més aviat ací amb un significat més ampli?) «ad retergendum et bene edificandum et bene laborandum», car com diu el mateix document es tracta de «mansum unum destructum» que els monjos volien «eum reddere in statu». En el mateix pacte d'aquest establiment sembla que el monestir ven als beneficiats per la donació els quatre quarters de vi del cens «cum ipsa tasca de vino», que calia que paguessin en teoria per aquest mas a sant Llorenç, per «quartalls II de froment et II de segle vel de legumine». Val a dir que és ben remarcable que surten esmentats els llegüms entre els productes conreats.

L'únic cas de pacte simple realitzat a ran d'un establiment és el que trobem en el document B 291 de 1106 pel qual es cedia, únicament al llarg d'una vida, un «mansum dominicum et ipsum alaudem», a canvi del lliurament anyal només de la tasca de les collites.

Ara, val la pena que ens aturem un moment en un contracte d'establiment de l'any 1130 (M 17). L'abat i els monjos fan a *Guiem Bernad* i a la seva muller Ramona «stabilitarem de ipso manso qui fuit de Sinfre Mir qui est condam», situat a Quer, dins la vall de Bagà. Les condicions són bastant dures: us ho donem, diu el document, per a que el treballau i el reconstruiu i ens si-gueu fidels, sense engany, i ens doneu fidelment una tercera part dels explets. S'establí també que només podien tenir com a senyor defensor el monestir de sant Llorenç i que només podia fer el dret de la comunitat el seu batlle. Al mateix temps s'especifica que els monjos hi faran la «kesta sive acapte» tal com ho fan en llurs altres honors. Finalment es diu que si «predicta omnia bene non adtenderetis et si rebelles nobis exiteritis rectum nobis faciatis». En el cas que vulguin «contebdere» ho perdran tot. Aquestes clàusules demostren, sense que calguin gaires comentaris, com han canviat les relacions entre el monestir i els pagesos que treballen els seus masos.

Per un document del 1106 (B 389) sabem que un sacerdot passà a tenir l'alou que havia donat al monestir «per fevum sancti Laurentii», per si de cas en tingués necessitat.

Per cloure aquest apartat podem citar uns quants documents d'aquesta època relacionats amb el monestir. Per un de 1182 (B 614) aquest va comprar una tercera part del delme de l'església de santa Cecília de Riutort i un camp per 70 morabatins, esperant però el consentiment del senyor del venedor, Guillem de Creixell. Per un altre document sabem que va «rebre» un mas amb censos i usos i un altre mas, que havia estat abans cedit per l'abat Guillem Llop, a canvi de donar cent sous. Finalment, fa l'efecte que el 1121 (M 16) la comunitat va donar la quantitat de 3 lliures de plata i 30 morabatins d'or (potser 20) a un matrimoni perquè se n'essin a Jerusalem. Aquests deixaven com a penyora un alou que havia estat ja donat al monestir. Per tant, tant si no tornaven com si tornaven, en morir, perdien la penyora.

d) *Conclusió: de l'època de creixement als primers símptomes de decadència*

És força fàcil de veure que al llarg dels segles que hem estudiat s'ha produït una clara evolució en relació amb diversos aspectes del domini del monestir de Sant Llorenç prop Bagà. Ens sembla que això hom ho pot afirmar tot i tenir present el tant per cent d'error que forçosament es produeix a conseqüència de les pèrdues de documents. El contrast que hom troba entre les diverses èpoques és tanmateix prou clar. Val la pena ara d'intentar de resumir els trets més importants del que hem dit fins ara.

Primera fase (aproximadament 898-945): El monestir ja existeix.

Segona fase (945-985): El domini del monestir s'estén per la vall de Brocà, pel comtat de Berga i de Cerdanya. L'església del monestir és consagrada i dotada el 983. Gran nombre de donacions moltes de les quals són comtals. En alguns casos s'estableix un pacte pel qual els donadors es comprometen a cedir la tasca mentre visquin, a canvi de gaudir dels fruits de la terra.

Tercera fase (985-1040): Època d'afermament. Predomini de les donacions de terres a la vall de Brocà. Ara ja, segurament, a ran de totes les donacions s'estableix un pacte pel qual es paga la tasca. Alguns cops el monestir es compromet a mantenir aquest pacte als descendents dels donadors.

Quarta fase (1040-1100): Primers símptomes de transformació. El monestir cedeix en un contracte de *villicatio* les propietats de la Cerdanya i el Conflent. Dos plets. La comunitat estableix pagesos en les seves terres més importants mitjançant contractes d'establiment. En gairebé tots els pactes es concreta que el donador haurà de lliurar no sols la tasca ans també un cens en espècie fix i anual per l'habitatge. Cap a finals de segle trobem en algun cas que els descendents dels donadors hauran de lliurar un terç de les collites. El fet

de pagar la tasca sembla que es tendeix a reduir al cas que el pacte sigui només per una generació i prou.

Cinquena fase (segle XII): Començament d'una forta transformació. Gairebé deixen d'haver-hi donacions. En canvi, augmenta el nombre de plets i de judicis. Els documents sobretot són relacionats amb la vall de Bagà-Llilet. Veiem el monestir donar quantitats importants de monedes en els judicis, en l'adquisició de drets o de propietats. Al mateix temps però rep també diners com a entrada per concedir els establiments i endureix les condicions imposades a tots els pagesos que té a les seves terres: augmenta la proporció de la collita que cal cedir (es degué tendir a passar del mòdic onzè a l'agrer, al terç o al quart), incrementa les donacions fixes (uns pernils, unes gallines, unes fogaces, un tant de blat, d'ordi, de civada o de vi, etc.) que segurament anarem prenent un paper cada cop més important, i, finalment, imposà progressivament la prestació de serveis, les donacions de presents, es van generalitzant nous usos i prenen importància les càrregues jurisdiccionals. Paral·lelament es degué acabar d'estructurar la xarxa de gent que, a part dels pagesos, depenia de la comunitat: els batlles, els encarregats d'una *villicatio*, els qui havien de cobrar els censos, els encarregats del transport, etc. Al seu torn el monestir ha d'adquirir la protecció dels vescomtes de Cardona.

La comunitat, especialment en aquesta darrera fase, segurament, per alguns aspectes que mostren els documents podem pensar que devia tenir problemes. Problemes amb els diners; li'n devien mancar. Problemes per trobar gent que treballin bé les seves terres, les femin i si cal les rompin un altre cop, especialment les més properes al monestir, les úniques que conservava, possiblement, sota el seu control directe. També devia tenir entrebancs amb els pagesos que conreaven els seus masos. En augmentar la pressió senyorial degué incrementar-se el malestar entre els camperols que hagueren de conformar-se a perdre llur bona situació dels segles anteriors. I, finalment, també devia tenir problemes amb els senyors propers, amb els altres grans propietaris, que devien fer tot el possible per a pendre-li les terres.

Certament creiem que hom no pot pas afirmar que tot el que s'esdevenia només fos fruit d'una transformació. Quines són doncs les causes concretes que ens poden dur a parlar d'una certa crisi en relació amb el monestir de sant Llorenç a mesura que ens endinsem en el segon millenni. Es basen sobretot en tres fets:

— disminució palesa i tangible del nombre de donacions fetes a sant Llorenç prop Bagà.

— pèrdua per part del monestir d'una àmplia zona d'influència; concentració, tancament en les zones més properes.

— existència de terres desocupades i de cases enrunades, fins i tot molt a prop de la casa monàstica.

Això no obstant podem dir que creiem que molts dels canvis que hom pot veure reflectits en la documentació al llarg d'aquests segles, fins i tots aquests mateixos que acabem de dir que palesen una crisi, cal relacionar-los segurament en gran part amb una transformació general i molt més profunda de la societat en que estava immersa la comunitat monàstica. Aspectes o conseqüències d'aquesta transformació són per exemple:

— pas d'una economia on la terra era gairebé l'únic valor existent a una economia on la moneda va prenent cada cop un pes més important. Veiem, en relació amb el monestir, que aquest, el segle XII, no va rebre gairebé noves terres però que, en canvi, manejava quantitats importants de diners.

— disminució de la densitat de població de les zones pirinenques, podem suposar que degut a l'avenç de la repoblació de les terres de la Catalunya nova, conquerides després de l'any mil.

— entrada a una societat més senyorialitzada on cal establir relacions feudals i on la competència entre les diverses senyories és més forta, fins i tot per a les eclesiàstiques.

— certa pèrdua del protagonisme com a donadors per part dels comtes i dels altres senyors. Sobretot en relació amb aquests darrers més aviat hom pot parlar d'una certa rivalitat. El monestir ha de cercar la protecció comtal i especialment, ja a finals del segle XII, dels vescomtes de Cardona.

— aparició i presa d'importància d'una sèrie de personatges intermedis, encarregats dels aspectes econòmics, situats entre el senyor, en aquest cas el monestir, i els qui posseeixen el domini útil, els pagesos. Aquest fet en part potser fou fruit d'una debilitat, en gran part fou però conseqüència, segurament, de la importància que havia assolit el domini monàstic.

— tendència a incrementar-se la quantitat que els pagesos que gaudeixen del domini útil han de donar al monestir. Així mateix també sembla que hi ha una certa inclinació a passar del cobrament d'una renda parciària al cobrament d'un tant fix i en espècie. La situació intermèdia, mixta, fou però potser la més important: donació al senyor d'una part més o menys important de les collites i d'un tant anual pel fet d'utilitzar les cases i llurs pertinences.

— progressiva aparició en els documents, a mesura que avancem en el segon mil·lenni de nous censos, de noves prestacions i de nous usos.

Tanmateix, hem de dir, ja per acabar, que en estudiar la documentació posterior al segle XII un hom té la impressió que els intents que féu la comunitat de sant Llorenç d'adaptar-se a la nova situació varen ésser inútils. De mica en mica, aquest monestir, perduda potser la seva raó d'ésser, va continuar decaient cada cop amb més rapidesa, segurament al mateix temps que s'agreujava la situació econòmica i ensem política de les contrades on era instal·lat. Un hom pot veure que, a final del segle XIII i a principi del XIV, Sant Llorenç prop Bagà

entrà, somogut per violents enfrontaments i immers en la pobresa, en el començament de la seva fi. L'any 1592 va passar a ésser un simple priorat de la Congregació Benedictina Claustral Tarraconense⁵.

LLISTA DELS DOCUMENTS UTILITZATS
ORDENATS CRONOLÒGICAMENT

B 1 (898); BC, caixa 2, perg. 2156 (948); C 12-13 (S 79-80) (949); C 313-55 (S 80-81) (950); B 12 (950); C 62, 63-27 (S 81) (954); B 14 (955); B 16 (958); B 18 (959); B 20 (961); C 280-5 (S 82) (961); L 8 (963); B 17 (964); B 27 (965); P IV, 198 bis (966); M 1 (966); MO 35 (970); M 2 (970); B 59 (972); B 41 (973); M 3 (973); B 42 (973); P IV, 296-298 (975); MS, p. 244, VI (979); B 50 (980); B 51 (981); M 4 (981); M 5 (981); MB 1011 (983); C 61 (S 93-94) (984); C 304-42 (S 278) (984); V XV, ap. XXXIV, p. 280-281 (987); B 82 (996); C 285-20 (S 95) (1002); BC, perg. 3763 (1003); B 93 (1003); C 231-1006 (S 95) (1005 o 1006); H 99 v (1006); C 281 (S 97) (1009); B 115 (1011) ACS (1011); H 102 v (1013); C 198 (S 96) (1013); C 257 (S 96) (1016); B 132 (1016); B 154 (1018); B 141 (1018); B 142 (1018); BC, caixa 2, perg. 3761 (1024); B 165 (1025); C 315 (S 98) (1026); B 173 (1031); C 280-4 (S 98) (1032); MS, p. 262, IX (1034); B 190 (1035); B 189 (1035); B 222 (1038); C 289-27 (S 100-101) (1043); B 276 (1046); M 8 (1050); B 251 (1052); B 265 (1057); C 283 (S 102) (1057); M 9 (1059); B 281 (1062); C 316-58 (S 103-104) (1064); B 292 (1064); C 290-28 (S 105) (1066); C 14 (S 105) (1067); B 312 (1069); C 210-17 (S 106) (1073); B 326 (1073); B 334 (1077); B 304 (1077); C 199 (S 106) (1078); P IV, 78-79 (1080); B 345 (1085); B 350 (1085); B 351 (1085); B 347 (1086); B 348 (1086); M 11 (1088); C 310-51 (S 280) (1094); M 13 (1096); B 379 (1100); M 14 (1105); C 291-31 (S 106) (1106); B 389 (1106); C 295-35 (S 106-107) (1109); M 15 (1112); B 413 (1113); B 433 (1120); M 16 (1121); B 443 (1124); B 451 (1128); B 453 (1129); B 456 (1129); M 17 (1130); B 458 (1130); H 129 v (1138); H 164 v-165 r (1141?); M 10 (1157); SU (1159); B 558 (1165); B 571 (1171); C 18 (S 109-110) (1175); B 489 (1176); B 614 (1182); B 1799 (1191); M 18 (1200).

5. En relació amb aquesta darrera fase vegeu SERRA, *Op. cit.*, p. 112-153 i també el nostre treball ja esmentat, en curs de publicació, sobre el monestir de Bagà.

Abreviatures utilitzades

- ACS: Arxiu Capitular de Solsona. Pergamins de Sant Pere de la Portella.
 B: ACA, Monacals, carpeta de Bagà.
 BC: Secció de Reserva de la Biblioteca de Catalunya.
 C: CCX (llibre manuscrit escrit cap el 1800 que serví de font per a Mn. Serra i Vilaró. Perdut en l'actualitat).
 H: ACA, volum 801 dels llibres de Monacals d'Hisenda.
 L: ACA, Monacals, carpeta de Sant Llorenç del Munt.
 M: Arxiu del Monestir de Montserrat, Bagà.
 MB: Arxiu del Monestir de Montserrat, Sant Benet de Bages.
 MO: ACA, Monacals.
 MS: F. Monsalvatje i Fossas, *Noticias Históricas*, Besalú, Tom I, Olot, 1889.
 P: Jaume Pasqual, *Sacra Cathaloniae Antiquitatis Monumenta*, manuscrit 729 de la secció de Reserva de la Biblioteca de Catalunya (a continuació s'indica el volum i la pàgina).
 S: Serra i Vilaró, *Les Baronies de Pinós i Mataplana*, Barcelona 1930-1950 (s'indica la pàgina del volum III).
 SU: Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell.
 V: Jaime Villanueva, *Viage literario a las Iglesias de España*, Madrid i València 1803-1852.

RESUM

Estudi de l'evolució del domini territorial d'un monestir pirinenc, durant els segles IX-XII. Sant Llorenç prop Bagà, situat al Berguedà (Catalunya), tenia les seves terres esteses per la Cerdanya i, sobretot, per la mateixa comarca de Berga. Hom ha estudiat l'evolució del ritme de donacions, els llocs on eren situades les propietats donades i també l'evolució de les relacions entre el monestir i els qui tenien el domini útil de les seves terres (pactes i contractes d'emfiteusi). D'acord amb aquests tres aspectes de valoració hom ha establert les següents cinc etapes en l'evolució del domini: 1.ª fase (898-945): el monestir existeix; 2.ª fase (945-985): moment d'expansió del domini, amb importants donacions comtals i també de particulars; 3.ª fase (985-1040): força donacions; els donadors a canvi del domini útil es comprometen a lliurar la tasca (un onzè de la collita); 4.ª fase (1040-1100): primers símptomes de transformació: el monestir tendeix a cedir la fiscalització a tercers i els pagesos han de pagar més pel gaudi del domini útil; 5.ª fase (segle XII): s'accentuen els canvis esmentats en la fase anterior, gairebé no hi ha cap donació, els documents fan referència sobretot a la zona més propera al monestir, augment dels judicis i dels enfrontaments i aparició d'esments de terres i cases abandonades.